

Marcin KARAS
(Kraków, UJ)

APOLOGETYKA TEODORETA Z CYRU WOBEC FILOZOFII PLATONA*

Teodoret z Cyru (ok. 393 – ok. 466) jest autorem ostatniej obszernej apologii chrześcijaństwa powstałej w epoce późnego antyku, zaliczanej do najwybitniejszych dzieł apologetyki chrześcijańskiej, jest także twórcą licznych listów, stanowiących cenne źródło do poznania kultury religijnej i świeckiej, a także zasłużonym historykiem i teologiem, egzegetą i administratorem. Jako biskup Cyru brał również udział w kontrowersjach doktrynalnych w epoce soborów w Efezie i Chalcedonie. Pomimo to jego osoba stosunkowo rzadko zajmuje uwagę współczesnej refleksji naukowej, a liczba publikacji poświęconych tej problematyce jest znacznie mniejsza niż w przypadku wielu innych znaczących postaci późnego antyku¹. Opracowania syntetyczne poświęcają niewiele miejsca temu wybitnemu autorowi chrześcijańskiemu, a często analizują jedynie niektóre aspekty jego wszechstronnej działalności². Istniejący stan badań skłania zatem do bliższego zajęcia się twórczością Biskupa Cyru, w celu lepszego poznania dziejów V wieku na terenie Cesarstwa Wschodniorzymskiego, a w szerszej perspektywie dziejów kultury chrześcijańskiej epoki późnego antyku³. Z bogatej zaś i różnorodnej twórczości warto zwrócić uwagę na jego

* Skrócona wersja tego artykułu została opublikowana w „Filomacie” 1996, nr 435-436, s. 179-182 (*Rola Platona w apologii Teodoreta z Cyru*.)

¹ Por. np. bibliografię zawartą w: B. Altaner – A. Stuiber, *Patrologia*, tłum. P. Pachciarek, Warszawa 1990, 319, 454-457, a także: P. Canivet, *Histoire d'une entreprise apologétique au Ve siècle*, Paris 1957, s. IX-XXIV.

² Przykładem jest klasyczne opracowanie G. Ostrogorskiego, *Dzieje Bizancjum*, Warszawa 1968, w którym imię Teodoreta pojawia się tylko dwukrotnie, jako autora *Historii Kościoła* (s. 48) oraz przy okazji dziejów monofizytyzmu (s. 87); K. Kumaniecki w syntezie: *Historia kultury starożytnej Grecji i Rzymu*, Warszawa 1965, o Teodorecie nie pisze wcale, mimo podania informacji o kilkunastu pisarzach chrześcijańskich późnego antyku (np. s. 548-549). Również J. Vogt w dziele: *Upadek Rzymu*, Warszawa 1993, mimo że w jednym z rozdziałów omawia historię piątego stulecia, to jednak wcale nie wspomina o Teodorecie. Osobne hasło zawiera natomiast *Słownik pisarzy antycznych*, red. A. Świderkówna, Warszawa 1990, s. 451-452.

³ Zagadnienia te podejmuję w artykule: *Teodoret z Cyru, sławny czy zapomniany?*, „Filomata” 1995, nr 425-426, s. 97-104.

apologetykę, zwłaszcza antypogańską. Wśród tego rodzaju dzieł apologetycznych trzeba wymienić: zachowane fragmentarycznie *Ad quaesita magorum*⁴ i *Contra Judaeos*⁵, *De providentia orationes decem*⁶, a przede wszystkim *Graecarum affectionum curatio*⁷, będąca ostatnią wielką apologią chrześcijaństwa, w której szczególną rolę odgrywa problem wzajemnej relacji kultury greckiej i chrześcijańskiej.

Jako biskup Cyru, wybitny pisarz chrześcijański, a zarazem znawca kultury antycznej Teodoret jest, jak zaznaczyliśmy, autorem ostatniej wielkiej apologii nauki chrześcijańskiej, jaka skierowana została do inteligencji pogańskiej w epoce późnego antyku: *Leczenie chorób hellenizmu*⁸. Autor zwraca się w niej do pogan korzystając z ich dziedzictwa literackiego i stara się uzasadnić wartość nauki chrześcijańskiej w świetle kultury greckiej⁹. Teodoret wskazuje na związek Ewangelii z wartościami hellenizmu oraz przedstawia nowe treści, które chrześcijanie odkrywają w nauce Chrystusa, a za jego pośrednictwem także w pismach Starego Przymierza. Autor nie koncentruje się na zarzutach pod adresem pogan, chociaż krytykuje mity greckie za fałszywy obraz świata, jaki przedstawiają¹⁰. Apologia wyróżnia się zasadniczo nową metodą, gdyż obrona nauki chrześcijańskiej polega nie tyle na odpieraniu zarzutów, ile na wykazywaniu wartości pozytywnych i wyższości chrześcijaństwa nad pogaństwem.

W niniejszym artykule przedstawimy rolę filozofii Platona w apologii *Leczenie chorób hellenizmu*. Teodoret odwołuje się bezpośrednio w tym dziele do licznych dialogów Platona, którego rola w apologii jest istotna z kilku powodów. Po pierwsze jego filozofia i dialogi stanowią wyjątkowy element kultury starożytnej, szczególnie zaś w trudnej epoce kryzysu późnego cesarstwa (V w.), kiedy zapotrzebowanie inteligencji na idealny obraz rzeczywistości było szczególnie duże. Sam Teodoret korzystając z dzieł pisarzy antycznych najchętniej powoływał się na słowa Platona, zaś w porównaniu z innymi swymi pismami,

⁴ Por. PG 80, 741-742; M. Brok, *Le livre contre les mages de Théodoret de Cyr*, MSR 10 (1953) 181-194 (tekst: 183-184).

⁵ Por. M. Brok, *Un soi-disant fragment du „Traité contre les Juifs” de Théodoret*, RHE 45 (1950) 487-507 (tekst: 490-494); Canivet, dz. cyt., 51-61.

⁶ Por. PG 83, 556-773.

⁷ Por. PG 83, 784-1152 lub: P. Canivet, *Théodoret de Cyr, Thérapeutique des maladies helléniques*, SCh 57, Paris 1958, tłum. S. Kalinkowski: *Teodoret z Cyru, Leczenie chorób hellenizmu*, Warszawa 1981.

⁸ Apologia ta powstała około roku 423: „C'est oeuvre de jeunesse, peut-être sa première oeuvre, écrite du temps de sa vie monastique près d'Apamée, avant son elevation à l'évêché de Cyr (...) donc avant 423”, E. Des Places, *Le Platon de Théodoret*, „Revue des Études Grecques” 68 (1955) 172-173.

⁹ Teodoret nadał swemu dziełu podtytuł: *Dowód prawdy ewangelicznej na podstawie filozofii greckiej*.

¹⁰ Por. Kalinkowski, *Wstęp*, w: Teodoret z Cyru, *Leczenie chorób hellenizmu*, dz. cyt., s. 14.

apologia ta jest dziełem, w którym dialogi Platona spełniają rolę niemal zasadniczą. Analizując wzajemne przenikanie i spotkanie dwóch światów i dwóch kultur – antycznej i chrześcijańskiej w dziele Teodoret, można odwołać się do słynnego pytania postawionego przez wcześniejszego pisarza chrześcijańskiego – Tertuliana, który w słowach: „Quid ergo Athenis et Hierosolimis?” wskazywał na ich radykalną odmiennność.

Analizę przeprowadzimy stosując się do ogólnego podziału pism Platona w ujęciu chronologicznym¹¹, aby wyróżnić dwie kolejne fazy myśli Platona, a następnie ocenić ich ujęcie w apologii Teodoret. Dokonamy więc podziału pism Platona na dwie grupy: po pierwsze wyróżnimy wczesne dialogi (sokratyczne) traktujące o problematyce etycznej, aby ocenić, jakie punkty styczne Teodoret dostrzega między etyką antyczną i chrześcijańską, po drugie zaś wyróżnimy dialogi konstrukcyjne i dialektyczne, pochodzące z późniejszego okresu działalności filozoficznej Platona, w których twórca Akademii zbudował teorię idei. Ta grupa dialogów mogła posłużyć w dziele Teodoret jako źródło o znaczeniu ściśle filozoficznym¹².

Teodoret w swej apologii powołuje się na platońskie dialogi ponad 180 razy¹³. Dla większej jasności pominiemy odwołania błędne (3-krotne w apologii¹⁴), a także cytaty z dialogów apokryficznych albo wątpliwych (np. *Rywale*, czy też *Alcybiades*)¹⁵. Ogółem Teodoret przywołuje 19 tekstów Platona¹⁶. Najwięcej odniesień dotyczy: *Państwa*¹⁷ (3 do księgi pierwszej oraz 33 do pozostałych ksiąg), *Praw* (25), *Fedona* (24) i *Timajosa* (19). Pozostałe z cytowanych przez Teodoret dialogów pojawiają się rzadziej na kartach apologii. Cytaty z pism Platona z reguły stanowią część dłuższej narracji, w której autor posługuje się licznymi tekstami różnych autorów. Często kolejne fragmenty wyróżniamy sztucznie, gdyż stanowią jednolity ciąg cytatów w ramach jednej

¹¹ Nie chodzi tutaj o precyzyjną bezwzględną chronologię pism Platona, niemożliwą zarówno do ostatecznego ustalenia, jak również zbłądną w naszych badaniach dotyczących czasów odległych od twórcy Akademii o osiem wieków. Istotne jest natomiast odróżnienie faz twórczości Platona, ma to bowiem zasadnicze znaczenie co do interpretacji dialogów (zagadnienia idei bądź etyki), por. W. Stróżewski, *Wykłady o Platonie*, Kraków 1992, 11-26.

¹² Podział powyższy pochodzi zasadniczo od W. Tatarkiewicza, *Historia filozofii*, I, Warszawa 1990, 85.

¹³ Por. *Index des citations d'auteurs anciens*, w: Théodoret de Cyr, *Thérapeutique des maladies helléniques*, SCH 57, 457-463 (poprawiono pewne pominięcia w indeksie).

¹⁴ We wszystkich: IV 34, VII 48, XII 56 Teodoret powołuje się faktycznie na *Kobierce* Klemensa Aleksandryjskiego, dzieło za pośrednictwem którego Teodoret uzyskał dostęp do cytatów z dialogów platońskich.

¹⁵ Por. przypis 71 S. Kalinkowskiego, w: Teodoret, *Leczenie chorób hellenizmu*, dz. cyt., s. 263.

¹⁶ Wstęp do indeksu w SCH 57 (s. 451) traktuje szereg odniesień jako przybliżone („Les crochets qui encadrent certaines references indiquent un texte cite approximativement”), traktując jako takie zarówno odniesienie do samego dialogu jako całości, jak i do konkretnego miejsca. Musimy więc potraktować te odniesienia indywidualnie.

¹⁷ Można to naturalnie wyjaśnić największą objętością tego tekstu.

myśli Teodoreta. Nierzadko kolejne cytaty z dialogów platońskich zawierają te same treści w różnych wersjach. W takich przypadkach nie będziemy wymieniać wszystkich odniesień przeprowadzonych przez Teodoreta.

I. DIALOGI SOKRATYCZNE¹⁸

Analizę dialogów z tej grupy rozpoczynamy od *Obrony Sokratesa*, która posłużyła Teodoretowi jako ilustracja wzajemnych związków pomiędzy nauką chrześcijańską, a klasycznymi ideałami greckimi. Wedle Biskupa Cyru prawda chrześcijańska sięga dalej niż wiedza grecka, ale nie pozostaje w sprzeczności z antycznymi wzorcami cnoty, jest wiarygodna i naturalna, a przecież domniemany styl życia chrześcijan poganie atakowali nader ostro. Teodoret przywołuje ten dialog także po to, aby pokazać, że za pomocą prostego języka niewykształcony nauczyciel wiary może przekazać głęboką prawdę, gdyż nawet Sokrates nakłaniał swych słuchaczy w Atenach, aby nie zwracali uwagi na formę, ale na treść wypowiedzi, zatem istnieje bliski związek zasad Sokratesa z praktyką chrześcijan. Teodoret konstruuje w ten sposób analogię historyczną¹⁹. Apologeta przedstawia również podobne stanowisko nauki chrześcijańskiej i Sokratesa wobec śmierci, skoro w obu przypadkach dominuje postawa optymistyczna, która głosi, że zło nie może zaszkodzić człowiekowi. Wedle chrześcijan optymizm ten wynika z wolności człowieka wobec zła, z perspektywy życia wiecznego i opieki Opatrzności. Teodoret stwierdza, że pewne prawdy, o których chce pouczyć pogan są już od wieków znane Grekom, a Ewangelia nie głosi nic nowego, tylko porządkuje wiedzę²⁰. Bohaterska postawa Sokratesa, nieustępliwa wierność wobec zasad postępowania tego filozofa aż do śmierci i obraz szczęścia zmarłych w nowym świecie należą również do wspólnych wartości obu kultur. Zarówno śmierć dla słusznej sprawy, jak i przyszłe wieczne życie, godne są poświęcenia, a kult męczenników chrześcijańskich nie wydaje się być żadnym przesądem, gdyż jest w swej istocie sprawiedliwy i zrozumiały dla Greków. Autor jest więc zdania, że świat grecki bliski jest prawdzie chrześcijańskiej²¹. Teodoret koryguje tylko poglądy Platona i docenia postawę greckiego filozofa wobec wartości życia wiecznego, zatem chrześcijanie nie głoszą niczego nowego na temat śmierci²². Później apologeta przywołuje odpowiedzialne życie Sokratesa i przedstawia cnoty praktykowane przez ascetów chrześcijańskich, obraz bliski ideałowi greckiemu²³.

¹⁸ Podział według Tatarkiewicza, dz. cyt., s. 84-85, oraz Stróżewskiego, dz. cyt., s. 25-26.

¹⁹ *Graecarum affectionum curatio* I 30, SCh 57, 11, Kalinkowski s. 26.

²⁰ Por. tamże VI 57, SCh 57, 274, Kalinkowski s. 147-148.

²¹ Por. tamże VIII 53-55, SCh 57, 329-330, Kalinkowski s. 184.

²² Por. tamże XI 32, SCh 57, 402-403, Kalinkowski s. 239.

²³ Por. tamże XII 26- 27, SCh 57, 426-427, Kalinkowski s. 256.

Teodoret nawiązuje również do dialogu *Charmides* przywołując tytuł tego pisma. Jest to jeden z licznych przykładów na rzecz tezy, że: „Nauczyciele nasi zatem ustanowili życie godne istot rozumnych, podczas gdy najznakomitsi filozofowie i sami byli niewolnikami przyjemności, i spisali prawa, które uczą rozpasania”²⁴. Tym razem ewidentna jest antyteza świata antycznego i nowej wiary²⁵. Dialog ten pełni rolę posiłkową, jako jeden z wielu przywoływanych przez apologetę przykładów.

Autor korzysta także z platońskiego *Protagorasa*, który jest jednym ze świadectw na temat starożytnego świata i pełni funkcję źródła historycznego. Jedyny ten cytat przypomina imię jednego z filozofów wymienionych przez Platona. Okazuje się, że wiele ze spuścizny filozoficznej antyku zaginęło, ale pieczołowicie przechowywana tradycja chrześcijańska pozostała żywa i czytelna. Teodoret stwierdza, że od dawna bowiem trwały spory starożytnych historyków, kto powinien być zaliczony do siedmiu mędrców, pierwszych greckich filozofów i ciągle nie ma zgody pisarzy antycznych, zaś pogląd samego Platona odbiega od świadectwa innych uczonych. Apologeta stara się pokazać, że dzieje starożytne giną w upływającym czasie, zapomnieniu ulegają nawet imiona twórców kultury, ale przekazana przez rybaków *Dobra Nowina* trwa w tradycji jej wyznawców i inspiruje ciągle nowe pokolenia chrześcijan²⁶.

Teodoret odwołuje się również do pierwszej księgi *Państwa*, aby uzasadnić podobieństwa między platonizmem czy raczej wartościami życia greckiego, a nową wiarą. Nie rozważa przy tym bliżej filozofii Platona. Pierwszy z cytatów obrazuje los dusz złych ludzi po śmierci, a poglądy Platona są w tej kwestii zbieżne z chrześcijaństwem²⁷. Teodoret opisuje także sposób życia Sokratesa²⁸, przedstawia praktykę cnoty według nauki platońskiej i jest to kolejny przykład podobieństwa chrystianizmu z hellenizmem²⁹.

Dialog *Gorgiasz* w dziele Teodoreta ma wyrazić podobieństwa między myślą Platona, jednym z fundamentów myśli greckiej, a nauką chrześcijan o losach eschatologicznych człowieka i w dziedzinie teologii moralnej. Podobieństwa zdaniem autora dowodzą, iż chrześcijanie wyznają zasady, które są akceptowane w Grecji, chrześcijaństwo nie przeczy nauce pogan, gdyż wyznawcy tej religii nie wprowadzają nowych przesądów, a Platon sam poznał część prawdy objawionej za pośrednictwem Żydów i przekazał ją następnie Grekom. Zdaniem Teodoreta pełnię prawdy można poznać tylko w religii chrześcijańskiej. Autor apologii również korzysta z analogii, przedstawia poglądy filozofów greckich o egzystencji duszy ludzkiej. Sokrates, podobnie jak inni Grecy,

²⁴ Tamże XII 77, SCh 57, 441, Kalinkowski s. 267.

²⁵ Por. tamże XII 58, SCh 57, 436-437, Kalinkowski s. 263, 267 i szerzej w tej samej księdze.

²⁶ Por. tamże V 63, SCh 57, 246, Kalinkowski s. 126-127 wraz z przypisami.

²⁷ Por. tamże VIII 45, SCh 57, 326, Kalinkowski s. 182.

²⁸ Por. tamże XII 26, SCh 57, 436, Kalinkowski s. 256.

²⁹ Por. tamże XII 38-39, SCh 57, 431, Kalinkowski s. 259.

wierzył w sąd pośmiertny i ten akt wiary wyraża, jak Grecy ufają mitologii³⁰. Teodoret dalej pokazuje, że wedle Platona bogowie zsyłają na ludzi karę, aby ich udoskonalić, podobnie jak w nauce chrześcijańskiej, gdzie kara jest doświadczeniem danym człowiekowi od Boga³¹. Apologeta szkicuje także obraz rzeczy ostatecznych w ujęciu Sokratesa, gdyż wizja ta wykazuje liczne podobieństwa z nauką chrześcijańską. Wedle Teodoreta Platon w czasie swego pobytu w Egipcie poznał te koncepcje od Żydów. Sokrates natomiast głosił, iż zamierza żyć w poszukiwaniu prawdy i osiągnąć nagrodę ostateczną, zachęcał także innych ludzi do takiego postępowania. Natomiast Platon krytykuje niedowiarstwo i poucza, iż prawdziwszej nauki nie sposób znaleźć. Teodoret chwali Platona za mądre przestrogi w sprawie spraw ostatecznych³², ale koryguje eschatologię Sokratesa przedstawiając naukę chrześcijańską³³. Dalej apologeta powołuje się na świadectwo Platona, który cenił wartość sprawiedliwego życia i wierność wobec cnoty³⁴.

Platoński dialog *Kriton* stał się dla Teodoreta okazją do sformułowania kolejnych analogii, a można już powiedzieć, że jest to jego typowa metoda apologetyczna. Wedle Platona Sokrates sądził, iż kryterium orzekania o świecie stanowi wyłącznie rozważa. Podobnie i chrześcijanie posługują się rozważą, a rozum orzeka o prawdzie dając poznanie Boga³⁵. Teodoret przekonuje także, że nie liczy się opinia ogółu, jeśli jest niesłuszna. Trwanie przy prawdzie może spowodzić na człowieka prześladowanie, ale także Sokrates cierpiał niesłusznie, zatem liczy się przede wszystkim prawda³⁶. Analogia z chrześcijańską nauką o wartości męczeństwa jest oczywista. Podobnie wyrażona przez Platona koncepcja etyczna, że przestrzeganie praw prowadzi do nagrody wiecznej, bliska jest Ewangelii³⁷. Następnie autor korzysta z koncepcji platońskich, aby pokazać, że zła nie wolno czynić nawet dla zemsty. Sokratesowy wzór cnoty stanowi tu analogię z chrześcijańską teologią moralną³⁸.

Korzystając z dialogu *Ion* autor przedstawia Grekom znaczenie prawdy chrześcijańskiej. Cytat z Platona tkwi w dłuższej narracji, w której liczne przykłady z literatury antycznej potwierdzają niepewność ludzkiego poznania istoty bytu, ale w nauce chrześcijańskiej objawione jest to, do czego nie mogli dojść starożytni, ograniczeni przez swą ułomną spekulację i fałszywą mitologię. W opinii Teodoreta okruciny prawdy znane Grekom pochodziły z objawienia

³⁰ Por. tamże I 65, SCh 57, 121, Kalinkowski s. 32.

³¹ Por. tamże VI 28, SCh 57, 263-264, Kalinkowski s. 140.

³² Por. tamże XI 25-26 i 28-30, SCh 57, 399-402, Kalinkowski s. 237-239.

³³ Por. tamże XI 67, SCh 57, 413-414, Kalinkowski s. 246-247.

³⁴ Por. tamże XII 40- 41, SCh 57, 431, Kalinkowski s. 259.

³⁵ Por. tamże I 83, SCh 57, 125, Kalinkowski s. 35.

³⁶ Por. tamże II 36-37, SCh 57, 148-149, Kalinkowski s. 52-53; zob. też II 38, SCh 57, 149.

³⁷ Por. tamże XI 31, SCh 57, 402, Kalinkowski s. 239.

³⁸ Por. tamże XII 42, SCh 57, 432, Kalinkowski s. 259-260.

Bożego, a przekazane zostały przez Żydów, zaś cytat platoński wyraża znaczenie objawienia w poznaniu najwyższej, odległej rzeczywistości. Platon powiada: „nie prędzej (...) zanim go bóg nie natchnie i nie pozbawi rozumu”³⁹. Stwierdzenie to jest szczególnie istotne, gdyż w tym ujęciu poznanie rzeczywistości boskiej nie jest możliwe przez spekulację opartą o czyste poznanie rozumowe, a odbywa się wbrew zwykłemu porządkowi i dotyczy realnej wyższej rzeczywistości, dlatego sam rozum w poznaniu istoty świata nie może wystarczyć.

II. DIALOGI KONSTRUKCYJNE (TEORIA IDEI)

Cytaty z dialogu *Uczta* służą argumentacji etycznej, aby pokazać przeciwieństwo chrześcijaństwa i świata antycznego, mają jednak także na celu przedstawienie zbieżnej z nauką chrześcijan koncepcji twórcy Akademii. Teodoret nie odnosi się do teorii idei, ale referuje platoński opis gorszącego postępowania Sokratesa podczas uczty. W ten sposób styl życia czołowych filozofów greckich, do których należy Sokrates, mąż znany z umiłowania cnoty i opanowania, zasługuje na krytykę z punktu widzenia chrześcijan⁴⁰. Krytyka ta nie stoi jednak w sprzeczności z częstymi pochwałami Sokratesa jako wzoru mędrca, który wedle Teodoreta nie poznał jednak pełni prawdy. Autor konsekwentnie podkreśla postęp, jaki wniosła chrześcijańska nauka „rybaków” do kultury antycznej ucząc w pełni moralnego życia. Objawienie, w opinii Biskupa Cyru, wyklucza poszukiwanie cnoty po omacku, gdyż często takie zamysły kończą się moralnym upadkiem. W dziele *Leczenie chorób hellenizmu* metoda autora polega na gromadzeniu licznych przykładów, aby wskazać na różne strony nauki chrześcijańskiej, uznając to, co pozytywne w kulturze antycznej. Przykładem tego stanowiska są słowa: „Okazujemy też uznanie Platonowi, który wśród dóbr umieścił małżeństwo i nazwał je odbiciem nieśmiertelności”⁴¹.

Dialog *Kratylos* pomaga w krytyce greckich mitów i naświetla sprzeczności myśli greckiej, ale pozwala przywołać wspólne z chrześcijaństwem wartości świata antycznego wyrażone przez Platona. W kilku miejscach Teodoret podkreśla w ten sposób bezzasadność mitologii, gdyż Platon wywodził tę potoczną wiarę Greków od nieuczzonej obserwacji świata⁴², zaś platoński sceptycyzm wobec mitów jest bliski chrześcijańskiej ocenie religii pogańskiej⁴³. Platon mówi także o alegorycznym sensie mitologii i odrzuca jej dosłowne rozumie-

³⁹ Ion 534 b, por. Theodoretus, *Graecarum affectionum curatio* II 30, SCh 57, 146, Kalinkowski s. 50-51.

⁴⁰ Por. tamże XII 59-60, SCh 57, 437, Kalinkowski s. 263.

⁴¹ Tamże XII 74, SCh 57, 436, Kalinkowski s. 266.

⁴² Por. tamże II 27 i III 7, SCh 57, 145 i 172, Kalinkowski s. 50 i 70.

⁴³ Por. tamże III 43-44, SCh 57, 182, Kalinkowski s. 76-77.

nie⁴⁴, zaś nagromadzenie przykładów potwierdza rozbieżności, jakie tkwią w treści mitów⁴⁵.

Teodoret przywołuje także liczne przykłady szacunku Greków do zmarłych, gdyż właśnie kult męczenników chrześcijańskich atakowany był przez pogan. Jednym z tych przykładów jest fragment *Kratylosa* i Teodoret sięga w ten sposób po podstawową w swym dziele metodę analogii między postawą Greków i chrześcijan⁴⁶.

Dialog *Epinomis* wyróżnia się spośród innych tekstów Platona cytowanych w apologii Teodoreta, który najwyraźniej używa metody analogii. Pojawia się także argumentacja teologiczna dotycząca Logosu, podczas gdy inne dialogi zwykle służą argumentacji bardziej ogólnej, etycznej czy teologicznej. Pierwszy cytat dotyczy nauki o stworzeniu świata przez Logos⁴⁷. Kolejne odniesienie ma na celu pokazać wzajemne sprzeczności w poglądach dawnych filozofów i stanowi, obok innych w tym samym celu użytych cytatów, jedną z podstawowych metod argumentacji Teodoreta, aby zrelatywizować naukę pogan i wykazać, że nie jest wiarygodna⁴⁸. Autor wskazuje też na bezpośrednie podobieństwo słów Platona i Pisma świętego. Stwierdza ono, że na ziemi szczęście nie jest możliwe, ale zrealizuje się dopiero w nowym świecie, po zakończeniu życia ziemskiego. Metoda apologetyczna, wielokrotnie stosowana przez Teodoretą, jest tu najwyraźniej widoczna⁴⁹.

W dialogu *Prawa* autor apologii dostrzega nowe analogie z nauką chrześcijan, a Platon jakby sam uświadamia poganom prawdy głoszone przez Teodoretą, który głosi, że zarzuty wobec chrześcijan są bezzasadne i mogą być głoszone tylko przez ludzi nieorientowanych w problemie, albo przez sofistów, czy też wrogo nastawionych przeciwników. Krytykując irracjonalne spekulacje często spotykane w myśli greckiej apologeta wskazuje, jaki był stosunek Platona do tego rodzaju rozważań. Zatem autorytet twórcy Akademii ma pokazać poganom bezzasadność tych nauk⁵⁰. W argumentacji na rzecz wiary Teodoret uważa, że również Platon zalecał tę postawę umysłu, ponieważ żaden człowiek nie może sam dotrzeć do pełni poznania⁵¹. Skoro wedle Platona najszcześniejsze i najlepsze dla człowieka staje się posiadanie prawdy, to nie trudno dostrzec, jak bliskie jest to stanowisko z poglądami Teodoreta. Cytat nie jest dosłowny, ale pozostaje czytelny⁵². Dalej autor wskazuje na wstrzemięźli-

⁴⁴ Por. tamże III 54, SCh 57, 184-185, Kalinkowski s. 79.

⁴⁵ Por. tamże III 43-44, SCh 57, 182, Kalinkowski s. 76-77.

⁴⁶ Por. tamże VIII 47, SCh 57, 326-237, Kalinkowski s. 182-183.

⁴⁷ Por. tamże II 77, SCh 57, 159, Kalinkowski s. 60.

⁴⁸ Por. tamże III 55, SCh 57, 185, Kalinkowski s. 79.

⁴⁹ Por. tamże VIII 49, SCh 57, 327-328, Kalinkowski s. 183.

⁵⁰ Por. tamże I 35, SCh 57, 113, Kalinkowski s. 27.

⁵¹ Por. tamże I 67, SCh 57, 121-122, Kalinkowski s. 32.

⁵² Por. tamże I 117, SCh 57, 134, Kalinkowski s. 42.

wy stosunek Platona do kultu greckich bogów i potwierdza tezę o pozornym tylko politeizmie twórcy Akademii. Argumentacja taka znajduje się także w innych miejscach. Platon nie wydawał się Teodoretowi zbyt odległy od monoteizmu chrześcijan i jest to kolejny argument na rzecz zbieżności plato-nizmu i chrześcijaństwa⁵³. Krytyka poglądów Platona ma na celu wykazać pewne niedorzeczności jego koncepcji i przeciwstawić ją nauce chrześcijańskiej⁵⁴. W innym miejscu człowiek jawi się jako podmiot wolności, a więc powinien, pomimo swych namiętności, kierować się wyłącznie rozumem⁵⁵.

Platońska koncepcja nagrody i kary eschatologicznej bliska jest nauce chrześcijańskiej, służy więc Teodoretowi dla pokazania tej analogii, a autor kolejny raz używa swej podstawowej metody apologetycznej⁵⁶. W dialogu Platona Bóg kieruje światem, a skoro zbieżność z poglądami chrześcijan jest bliska, tak więc autor może wykazać Grekom, że jego wiara wolna jest od przesądów⁵⁷. Kolejne cytaty także służą argumentacji Teodoreta, skoro bowiem dobro pochodzi od Boga oraz istnieją dobra tylko pozorne, to można łatwo uznać tę bliską chrześcijaństwu koncepcję⁵⁸. Podobnie apologeta traktuje naukę Platona o Opatrzności⁵⁹. Także w argumentacji na rzecz opieki świętych nad światem słowa Platona potwierdzają tylko poglądy chrześcijan, zwykle atakowane przez pogan jako zabobony. Teodoret wskazuje na bezzasadność tych oskarżeń, skoro sam twórca Akademii, poważany nauczyciel mądrości wypowiadał te same poglądy na kartach swych pism⁶⁰. Biskup Cyru krytykuje jednak pewne treści nauki platońskiej, aby wpłynąć na pogan, którzy nie akceptowali wiernie nauk platońskich i skłonni byli odnieść się pozytywnie do krytyki moralnych braków filozofii Platona⁶¹. Teodoret krytykuje również niesprawiedliwość kary za zabójstwo, aby przedstawić naukę, jaka wypływa z Ewangelii. Tym razem argumentacja opiera się na antytezie, stanowiącej drugi z podstawowych sposobów argumentacji Biskupa Cyru⁶². W innym fragmencie apologeta głosi, że w nauce Platona warunkiem doskonałości jest naśladowanie Boga, podobnie jak w nauce chrześcijan⁶³. Teodoret cytuje później fragment *Praw* identyfikując je błędnie z *Teajtetem*, aby stwierdzić, że cnota jest dostępna tylko dla nielicznych: „To są słowa Platona, nie moje”. W ten sposób nauka platońska sama przemawia do pogan, a chrześcijanie nie chcą wprowa-

⁵³ Por. tamże III 75, SCh 57, 192, Kalinkowski s. 84.

⁵⁴ Por. tamże III 103, SCh 57, 200-201, Kalinkowski s. 90.

⁵⁵ Por. tamże V 29-30, SCh 57, 235, Kalinkowski s. 118-119.

⁵⁶ Por. tamże V 32, SCh 57, 236, Kalinkowski s. 119.

⁵⁷ Por. tamże VI 26, SCh 57, 263, Kalinkowski s. 139-140.

⁵⁸ Por. tamże VI 34-36, SCh 57, 266-268, Kalinkowski s. 141-143.

⁵⁹ Por. tamże VI 43-47, SCh 57, 270-272, Kalinkowski s. 144-145.

⁶⁰ Por. tamże VIII 51, SCh 57, 328-329, Kalinkowski s. 183-184.

⁶¹ Por. tamże IX 39 i 41-42, SCh 57, 347-349, Kalinkowski s. 199-200.

⁶² Por. tamże IX 55, SCh 57, 353, Kalinkowski s. 203.

⁶³ Por. tamże XII 19, SCh 57, 423-424, Kalinkowski s. 254-255.

dział nowych przesądów, ale rozsądek⁶⁴, który zdaniem Teodoreta, powinien zawsze być oświecony wiarą. Autor apologii przedstawia także analogiczną do chrześcijańskiej platońskiej koncepcję o początkach zła i dobra w świadomości człowieka⁶⁵.

W odniesieniach do dialogu *Fedon* ponownie rodzi się analogia, podstawowa i wielokrotnie powtarzająca się metoda argumentacji biskupa Cyru. Analogia ta nie jest jednak jednostronna i rozbieżności są analizowane zgodnie z ich konkretną treścią. Zgodnie z Platonem Teodoret pokazuje, że do poznania spraw najwyższych trzeba odpowiednio przygotować umysł⁶⁶. W innym miejscu Platon uznaje fundamentalną rolę religii dla człowieka i jest to kolejna analogia z nauką chrześcijańską⁶⁷. Twórca Akademii uznał także, że poznanie podstaw bytu jest trudne, ale jest to jednak zagadnienie wagi najwyższej. Podobnie sądzili filozofowie chrześcijańscy⁶⁸. Teodoret następnie przedstawia bliższą chrześcijańskiej koncepcję nieśmiertelnej i niewidzialnej duszy ludzkiej dążącej do Boga, zbliżonej do Boga z natury i nieśmiertelnej. Apologeta uzmysławia Grekom, że prawdy, których uczy chrześcijaństwo, są im dobrze znane i to z ust samego Platona⁶⁹. Z wypowiedzi Platona wynika także, że Sokrates bez przekonania polecił złożyć pogańską ofiarę⁷⁰. Cytowane są także zbieżne z chrześcijańską koncepcją elementy platońskiej teorii duszy, która może osiągnąć nagrodę eschatologiczną, ale życie przyszłe jest niepoznawalne przez człowieka żyjącego w tym świecie, zaś samobójstwo nigdy nie jest dopuszczalne, życie doczesne nie jest pozbawione wartości, a w wieczności człowiek dochodzi do doskonałego poznania, istnieje także nagroda i kara w zależności od zasług zdobytych za życia, zaś do śmierci przygotowuje filozofia. Wszystkie te opinie zawarte są w koncepcjach Platona⁷¹. Eschatologia platońska zawiera więc liczne podobieństwa z nauką chrześcijan. Realizuje w ten sposób swoją podstawową zasadę analogii wiary chrześcijańskiej z myślą grecką⁷². Zachowując krytycyzm wobec eschatologii platońskiej, obok opinii słusznych, przedstawia także elementy nie do przyjęcia, odrzucając poglądy o wcielaniu się ludzi w zwierzęta. Metoda apologetyczna Teodoreta nie jest więc jednostronna, ponieważ obok zalet filozofii Platona, dostrzega także błędy i wpływy greckich mitów⁷³. W innym miejscu autor pokazuje wyjątkowość

⁶⁴ Por. tamże XII 34, SCh 57, 429-430, Kalinkowski s. 258.

⁶⁵ Por. tamże XII 56, SCh 57, 436, Kalinkowski s. 263.

⁶⁶ Por. tamże I 85, SCh 57, 126, Kalinkowski s. 36.

⁶⁷ Por. tamże I 119, SCh 57, 134, Kalinkowski s. 42.

⁶⁸ Por. tamże II 12-13, SCh 57, 140, Kalinkowski s. 46-47.

⁶⁹ Por. tamże V 40-43, SCh 57, 240-241, Kalinkowski s. 122-123.

⁷⁰ Por. tamże VII 47, SCh 57, 309, Kalinkowski s. 169.

⁷¹ Por. tamże VIII 42-45, SCh 57, 325-326, Kalinkowski s. 181-182.

⁷² Por. tamże XI 19-24, SCh 57, 397-399, Kalinkowski s. 236-237.

⁷³ Por. tamże XI 34-36, SCh 57, 403-404, Kalinkowski s. 239-240.

cnoty na tle przeciętności. Naturę przekraczają jedynie nieliczni i prawda ta znana też z dialogu Platona łatwo da się pojąć dla Greka w refleksji nad życiem cnotliwym⁷⁴.

Odnosząc się do dialogu *Fajdros*, obok zwykle stosowanej analogii, Teodoret poddaje również krytyce poglądy etyczne, które są nie do przyjęcia w świetle nauki apostoelskiej, zaś zło przynoszące niegodną radość, koncepcja wspólna dla Platona i nauki chrześcijańskiej, daje Teodoretowi możliwość zbudowania kolejnej analogii⁷⁵. Krytykuje on również pewne negatywne treści nauki o moralności⁷⁶ oraz platoński opis wędrówki dusz, chociaż poetycki charakter dialogu decyduje o ulotności tych obrazów⁷⁷. Dialog *Fajdros* stanowi także świadectwo niemoralnego zachowania Sokratesa, ale, wedle autora apologii, skoro mistrz Platona nie znał całej prawdy, to nie mógł za nią podążać. Zdaniem Biskupa Cyru należy porzucić nauki nie do końca słuszne, a dostrzegając pewne wartości trzeba nadal poszukiwać, a następnie uznać całą prawdę⁷⁸.

Obok krytyki niektórych poglądów etycznych, podobnie jak w dialogu *Fajdros* ważny jest, występujący także w innych miejscach apologii, argument, iż Platon miał zdobyć swą wiedzę od Hebrajczyków. Argument ten pojawia się przy okazji cytatów z *Fileba*⁷⁹. W ten sposób Platon sam pośrednio miał uczestniczyć w Objawieniu, a poganom nie pozostaje nic innego, jak uznać pełnię prawdy w chrześcijaństwie.

W odniesieniach do dialogu *Polityk* autor nie skorzystał z platońskiej teorii idei, ale wskazał na zbieżność pomiędzy platonizmem a chrześcijaństwem. Refleksja na temat materii stanowi okazję bliższej analizy filozofii Platona. Teodoret powołuje się również na słowa Platona, który uznał, że piękny styl wypowiedzi nie dowodzi jeszcze prawdy. Można więc bronić w ten sposób nauki biblijnej oskarżanej o prymitywizm wobec dzieł retorów greckich. Głębszy sens tego argumentu polega na obronie środowisk monastycznych, często prostych w formie wypowiedzi, a bogatych w treść moralną⁸⁰. W słowach autora ponownie wraca także metoda analogii, który cytuje poglądy Platona o materii, krytykującego zasadę niezależności materii od Stwórcy⁸¹.

Dialog *Timaios* również staje się okazją do skonstruowania pewnej analogii między platonizmem a chrześcijaństwem. Teodoret wskazuje także na sprzeczności tkwiące w samej filozofii greckiej. Aby wyjaśnić jej wysoką rangę

⁷⁴ Por. tamże XII 35, SCh 57, 430, Kalinkowski s. 258.

⁷⁵ Por. tamże III 106, SCh 57, 201-202, Kalinkowski s. 91.

⁷⁶ Por. tamże IX 53-54, SCh 57, 352-353, Kalinkowski s. 202.

⁷⁷ Por. tamże XI 40, SCh 57, 405, Kalinkowski s. 241.

⁷⁸ Por. tamże XII 58, SCh 57, 436, Kalinkowski s. 263.

⁷⁹ Por. tamże VI 32-33, SCh 57, 265-266, Kalinkowski s. 140.

⁸⁰ Por. tamże I 32, SCh 57, 112, Kalinkowski s. 26.

⁸¹ Por. tamże IV 43-44 i 46-47, SCh 57, 216-218, Kalinkowski s. 103.

korzysta z argumentu, że Grecy poznali część prawdy przez Platona od Żydów, a za pośrednictwem Egipcjan. Wśród cytatów z tego dialogu pojawia się jedyne konkretne odniesienie autora do platońskiej teorii idei. Teodoret pokazuje, że idee – na zasadzie analogii z wiecznymi wzorami w umyśle Boga – służą za wzór w stworzeniu świata. Egzemplaryzm taki jest charakterystyczny dla chrześcijańskiego platonizmu w starożytności. Teodoret przywołuje słowa egipskiego kapłana aby potwierdzić, iż nauki greckie są młodsze niż żydowskie, a te starsze są lepiej rozwinięte i prawdziwsze od mitów pochodzenia późniejszego. Teodoret nie posługuje się w tym przypadku platońską nauką o ideach⁸², ale używa silnie podkreślonej antytezy. Platon powiadał także o zaufaniu świadectwom „potomków bogów”, ale apologeta odpowiada, że godne zaufania jest świadectwo wiary przekazanej w tradycji⁸³. Zatem nie tylko pokrewieństwo nauki wiąże chrześcijaństwo z Platonem, ale także metoda postępowania „rozważnych” Greków, którzy akceptują jednak również „szpetne mity”. Teodoret krytykując sprzeczności mitów i ich baśniowe treści przedstawia Platona, który dostrzega te kwestie, a jednak akceptuje mitologię⁸⁴. W dwóch kolejnych cytatach Teodoret przywołuje poglądy Platona odnośnie do pierwszego bytu, określonego przez twórcę Akademii jako niezmienny i wieczny. Zdaniem biskupa Cyru prawda o jedynym Bogu została w pewien sposób zarysowana już w ramach platonizmu. Z teorią idei nie ma tu bezpośredniego związku⁸⁵. Teodoret wskazuje także na wstrzemięźliwe podejście Platona do mitycznych historii o losach bogów, oraz przedstawia pogląd o trudnościach w poznaniu apologii wyraża również na innym miejscu, aby przedstawić spory myśli greckiej na temat pierwszych zasad rzeczywistości. Trudności te sprawiły, że starożytni nie raz pobłądzili, ale w apologii Teodoreta pojawia się Objawienie, które wydobywa człowieka z niewiedzy i błędu. W ten sposób uzasadniana jest wartość nauki chrześcijańskiej⁸⁷. Autor streszcza także mity, w jakie wierzył Platon i poucza, że z błędów tych wydobyć może tylko nauka ewangeliczna⁸⁸. Natomiast sprzeczności w opiniach starożytnych co do natury bogów ilustrują, jak niepewne były mniemania oparte na mitologii⁸⁹. Pojawiające się później podobieństwo koncepcji Platona o stworzeniu świata przez dobrego Boga i nauki chrześcijańskiej jest przydatne dla Teodoreta, który ponownie korzysta ze swej podstawowej metody apologetycznej – argumentowania przez analo-

⁸² Por. tamże I 51, SCh 57, 118, Kalinkowski s. 30.

⁸³ Por. tamże I 59, SCh 57, 120, Kalinkowski s. 31.

⁸⁴ Por. tamże II 29, SCh 57, 146, Kalinkowski s. 51.

⁸⁵ Por. tamże II 33-34, SCh 57, 147-148, Kalinkowski s. 51-52.

⁸⁶ Por. tamże II 42, SCh 57, 150, Kalinkowski s. 53.

⁸⁷ Por. tamże II 80, SCh 57, 160, Kalinkowski s. 60-61.

⁸⁸ Por. tamże III 34-35, SCh 57, 179, Kalinkowski s. 75.

⁸⁹ Por. tamże III 70, SCh 57, 180, Kalinkowski s. 82-83.

gię⁹⁰. Podobnie opisany jest początek świata, który ma swój początek w Bogu, a stworzenie dokonało się za pośrednictwem boskiego Logosu. Bliskie podobieństwo spekulacji greckiej z chrześcijańską koncepcją zawartą w nauce wiary określonej na Soborze Nicejskim sprawia, że Teodoret wywodzi ten platoński pogląd bezpośrednio od Objawienia, jakie otrzymali Żydzi. Jest to jedno z niewielu miejsc w całej apologii Teodoreta, gdzie tak mocno podkreślona została zbieżność Platona i chrześcijaństwa⁹¹. Kolejne odniesienia do dialogu *Timaios* – to nawiązanie do nauki platońskiej o ideach. Opisując stworzenie świata Teodoret powołuje się na słowa Platona, który wskazywał na podobieństwa stworzenia do doskonałości Stwórcy⁹². Kolejny cytat jest nader istotny i został wyposażony w ważny komentarz Teodoreta. Stworzenie świata miało przebiegać bowiem według pewnego wzoru. „Wydaje mi się – powiada apologeta – że mówiąc «o wzorze» [Platon] ma na myśli Boga (...) albo ideę, którą zwie myślą Boga (...)”⁹³. W ten sposób platońska teoria idei jest interpretowana w duchu teorii o myślach Bożych, które są wzorcami dla stworzenia świata. Referując chrześcijańską koncepcję duszy Teodoret przedstawia jej elementy obecne u Platona, gromadzi także cytaty z różnych filozofów greckich, a następnie porównuje je z nauką chrześcijan⁹⁴.

Odwolania do dialogu *Sofista* stanowią część dłuższego fragmentu dotyczącego ogromnego zróżnicowania poglądów wielu myślicieli greckich na temat problematyki bytu. Analiza filozofii antycznej wykazuje – według Teodoreta – niepewność poznania podstaw rzeczywistości oraz błędne przekonania oparte na fantazji, ale istotne znaczenie ma powściągliwość Platona w odniesieniu do takich teorii⁹⁵. Teodoret nie korzysta jednak z platońskiej teorii idei.

Podobnie *Teajtet* nie dostarcza tego rodzaju wiedzy, chociaż pozwala pokazać dalsze analogie pomiędzy myślą grecką z chrześcijaństwem. Autor apologii relatywizuje poglądy greckie i wskazuje na przewagę refleksji dotyczącej prawdy nad dziełami, które charakteryzuje wytworność słowa, gdyż refleksja prowadzi do poznania prawdy, a prawda jest najważniejsza. Te odniesienia są jednak nadinterpretacją myśli Platona⁹⁶. Aby pokazać niechęć Greków do rzeczy niewidzialnych Teodoret przywołuje następnie zarzut sformułowany przez Platona. Cytat ten stanowi element dłuższej argumentacji i ma typowy dla metody apologetycznej charakter, gdyż słowami Platona Teodoret broni nauki chrześcijańskiej albo przedstawia swój sposób myślenia⁹⁷. Apologeta

⁹⁰ Por. tamże IV 33, SCh 57, 212-213, Kalinkowski s. 101.

⁹¹ Por. tamże IV 37-39, SCh 57, 214-215, Kalinkowski s. 101-102.

⁹² Por. tamże IV 42, SCh 57, 215-216, Kalinkowski s. 102-103.

⁹³ Tamże IV 49, SCh 57, 218, Kalinkowski s. 104.

⁹⁴ Por. tamże V 24, SCh 57, 233, Kalinkowski s. 117.

⁹⁵ Por. tamże II 16-18, SCh 57, 142-143, Kalinkowski s. 47-48.

⁹⁶ Por. tamże I 37-39, SCh 57, 114-115, Kalinkowski s. 28 oraz przypisy 33 i 35.

⁹⁷ Por. tamże I 80, SCh 57, 124-125, Kalinkowski s. 35.

ukazuje także sprzeczności pomiędzy greckimi filozofami i krytyczny stosunek Platona do sofistycznej argumentacji⁹⁸. Na rzecz Opatrzności przemawiają natomiast słowa Platona, który głosi dobroć Boga⁹⁹. Teodoret ponownie buduje analogię, a później wyraża sprzeczności zawarte w mitologii. Jednym z przykładów ilustrujących ten fakt jest relacja Platona¹⁰⁰. Nauka cnotliwego życia i wiernego upodobnienia do dobrego Boga jest także bliska chrześcijaństwu¹⁰¹. Platon mówił również, podobnie jak pisarze chrześcijańscy, o konieczności istnienia zła w świecie, a chociaż słowa Platona dotyczą jego teorii idei, to Biskup Cyru nie bada problemu zła co do jego natury, ale jako kategorii etycznej¹⁰², nieco zaś dalej powraca do *Teajtet*a, aby pokazać, że życie pustelników godne jest pochwały także na gruncie filozofii Platona¹⁰³.

Odniesienia do ksiąg od II aż do X dialogu *Państwo* nie odbiegają istotnie od pozostałych cytatów myśli platońskiej. Teodoret korzysta z analogii chrześcijaństwa i myśli greckiej, ale i krytykuje także pewne jej aspekty. Teoria idei, która znajduje tu swe jedno z nielicznych odniesień ma jedynie opisowe znaczenie, a do przedmiotów idealnych Teodoret się nie odnosi, jest to jednak zrozumiałe ze względu na charakter apologii, gdyż teoria idei nie odgrywa żadnej roli w analogii, a nie jest krytykowana z powodu rozbieżności z chrześcijaństwem. Na dłuższym niż zwykle przykładzie pokazuje Teodoret, iż prawda nie zależy od stylu wypowiedzi, ale od jej sensu. Częste ataki wykształconej elity pogańskiej na chrześcijańską naukę jako pozbawioną piękna stylu odpięra z pomocą Platona¹⁰⁴. Podobnie na przykładzie Homera Teodoret pokazuje, że piękny styl nie gwarantuje przekazania prawdy¹⁰⁵. Krytyczny stosunek Platona do mitycznych podań greckich o losach bogów jest w pełni zgodny z nauką Teodoreta, który potwierdza autorytetem twórcy Akademii nierozwagę Greków ufających swej brutalnej mitologii¹⁰⁶. Dalej pojawia się natomiast odniesienie do platońskiej teorii idei. Teodoret rozważa bowiem problem *creatio ex nihilo* i cytuje słowa Platona, który mówi o Dobru, że „bytom stworzonym nie tylko powstawanie przysługuje dzięki Dobru, ale również istnienie i istota od niego pochodzi”¹⁰⁷. W ten sposób platońska idea Dobra dowodzi, że materia

⁹⁸ Por. także II 14-15, Sch 57, 140-141, Kalinkowski s. 47.

⁹⁹ Por. także VI 42, Sch 57, 269-270, Kalinkowski s. 144.

¹⁰⁰ Por. także VIII 13, Sch 57, 314-315, Kalinkowski s. 173.

¹⁰¹ Por. także XI 9, Sch 57, 394, Kalinkowski s. 233.

¹⁰² Por. także XII 21-25, Sch 57, 424-425, Kalinkowski s. 255. Platon jest cytowany i komentowany szerzej niż to podaje wzmiankowany indeks w wydaniu francuskim. Odniesienia te należy potraktować łącznie, podział bowiem byłby sztuczny.

¹⁰³ Por. także XII 28, Sch 57, 427-428, Kalinkowski s. 257.

¹⁰⁴ Por. także I 33, Sch 57, 112-113, Kalinkowski s. 26-27.

¹⁰⁵ Por. także II 6-7, Sch 57, 138-139, Kalinkowski s. 45.

¹⁰⁶ Por. także III 38-41, Sch 57, 180-181, Kalinkowski s. 75-76.

¹⁰⁷ Plato, *Respublica* 509b; por. Theodoretus, *Graecarum affectionum curatio* IV 36, Sch 57, 213-214, Kalinkowski s. 101.

nie musi istnieć odwiecznie i nie musi być tylko kształtowana przez Demiurga. Teodoret uderza, słowami Platona, w najbardziej może fundamentalny element *opinio communis* myśli greckiej, a więc w przekonanie o odwieczności materii¹⁰⁸. Apologeta przedstawia także wstrzemięźliwy stosunek Platona do roli poezji w poznaniu prawdy, aby odróżnić mity od refleksji filozoficznej, bliższej chrześcijaństwu niż fantastyczne opowieści. Teodoret ponownie odrzuca tezy absolutnie nie do przyjęcia, ale docenia to, co słuszne w poglądach pogan. Autor apologii tworzy w ten sposób swe dzieło korzystając z treści znanych Grekom, bowiem nauka chrześcijańska staje się łatwiejsza do zaakceptowania, jeśli jej przeciwnicy rozumieją, iż jest bliska wielu prawdom wielkich myślicieli, nie zaś tajemnym zabobonem. Choć okoliczności już nie spychają chrześcijan do podziemia, to jednak opinia pogan powinna – wedle Teodoreta – zbliżyć się do prawdy¹⁰⁹.

Sprzeczne poglądy filozofów na temat duszy przedstawia apologeta cytując również fragment z *Państwa*. Filozofia pogańska jest niepewna i nie daje wartościowej wiedzy, ale z tej sytuacji ma wybawić nauka, której broni Teodoret. Taka metoda w apologii tworzy miejsce dla wiary chrześcijańskiej relatywizując konkurencyjne poglądy¹¹⁰. Biskup Cyru znów sięga do podstawowej metody pouczania o prawdzie chrześcijańskiej za pomocą wypowiedzi niektórych pogan. W innym miejscu Platon odrzucił w swym dialogu przypisywanie zła Bogu, a jednocześnie poddał krytyce poetyckie wyobrażenia mitologiczne¹¹¹. Teodoret pokazuje także słowami Platona wolność człowieka zdolnego wybrać cnotę, ale i zdolnego ją odrzucić, a wybór ten staje się podstawą oceny moralnej¹¹². Apologeta stara się również wykazać, że część męczenników jest w istocie znana Grekom¹¹³. Cierpienie ponoszone za sprawiedliwe życie także jest dobrze znane Platonowi i oceniane jako stan szczęśliwy, a pogląd ten odpowiada ocenie chrześcijańskiej i pozwala sformułować analogię¹¹⁴. W kolejnym miejscu autor krytykuje złe obyczaje opisywane przez Platona, bowiem obok podobieństw istnieją też i poważne rozbieżności pomiędzy platonizmem a etyką chrześcijan, zaś w kulturze Greków nie wszystko co Platon powiedział miało być dobre i warte zaakceptowania¹¹⁵. Teodoret odnosi się także do koncepcji platońskiego państwa i poddaje krytyce opisywane w tym dziele obyczaje seksualne¹¹⁶. Apologeta omawia prawa, które chce wprowadzić Pla-

¹⁰⁸ Por. tamże.

¹⁰⁹ Por. tamże V 9, Sch 57, 228, Kalinkowski s. 113.

¹¹⁰ Por. tamże V 14, Sch 57, 230, Kalinkowski s. 114.

¹¹¹ Por. tamże V 34-36, Sch 57, 237-238, Kalinkowski s. 119-121.

¹¹² Por. tamże VI 57, Sch 57, 244-245, Kalinkowski s. 147.

¹¹³ Por. tamże VIII 46, Sch 57, 326, Kalinkowski s. 182.

¹¹⁴ Por. tamże VIII 50, Sch 57, 328, Kalinkowski s. 183.

¹¹⁵ Por. tamże IX 38, Sch 57, 347, Kalinkowski s. 198-199.

¹¹⁶ Por. tamże IX 44-45, Sch 57, 349, Kalinkowski s. 200.

ton, na koniec zaś przytacza surowe rozporządzenie, które dotyczy dzieci urodzonych poza ramami określonymi przez państwo. Platon stwierdza, że: „należy porzucić dziecko tak, żeby nie było pożywienia dla niego”¹¹⁷. To drastyczne prawo było już dla samych Greków nader okrutne. Teodoret ma jednak zróżnicowane podejście do filozofii Platona i doceniając wiele zasad nie waha się krytykować innych¹¹⁸.

Platon odnosił się niechętnie do poznania świata za pośrednictwem poetów i wyraził tę myśl w teorii idealnego państwa. Teodoret powołuje się na tę koncepcję, aby pokazać, jak nikła jest wartość takiego poznania¹¹⁹. Apologeta przedstawia platońską naukę o karze pośmiertnej i dowodzi, że chrześcijanie głoszą naukę znaną już wcześniej, nie zaś tajemne przesady, o które byli oskarżani¹²⁰. Broni w ten sposób chrześcijan przed oskarżeniami o bezbożność, czym rzadko zajmuje się w swej apologii. Dalej koryguje niezgodne z chrześcijaństwem myśli Platona, stara się odróżnić poezję od rzeczowej refleksji i znaleźć następne analogie z chrześcijaństwem¹²¹. Chce także wykazać, że słusznie jest znosić prześladowania dla sprawiedliwości¹²². Następny cytat świadczy o wyjątkowym znaczeniu cnoty, gdyż naturę przekraczają jedynie nieliczni i prawda ta, znana przez Platona, jest bliska Grekom¹²³. Zestawienie opinii Platona i Apostoła Pawła z listu do Rzymian służy wyraźnej analogii, aby przekonać Greków do nowej wiary, skoro w myśl obu koncepcji należy żyć godnie i sprawiedliwie¹²⁴. Teodoret porównuje naukę Apostołów ze stylem życia głoszonym przez Platona, ale pokazuje także dopuszczoną przez twórcę Akademii niemoralność, którą poddaje krytyce¹²⁵.

Teodoret sięga także do platońskich *Listów*, aby pokazać bliskie nauce chrześcijańskiej poglądy ich autora. Potwierdza się w ten sposób ogólna tendencja uzasadniania wiarygodności chrześcijaństwa. Grecy mieli nieświadomie zapomnieć o rozsądnych pouczeniach mistrza Akademii, chociaż rozsądek ten pozwala zbliżyć się do prawdy. Myśl platońska nie stanowi tu przedmiotu analizy biskupa Cyru. W ten sposób potwierdza się ogólna tendencja przyjęta w całym dziele. Teodoret posługuje się fragmentem *Listu drugiego* Platona, aby pokazać jak trudno samodzielnie poznać prawdę, zwłaszcza gdy podmiotem tej wiedzy ma stać się nieoświecony tłum. Analogia do apostołstwa nauki chrześ-

¹¹⁷ *Państwo* V, 461b-c; por. Theodoretus, *Graecarum affectionum curatio* IX 51, SCh 351, Kalinkowski s. 202.

¹¹⁸ Por. tamże IX 49-51, SCh 57, 351-352, Kalinkowski s. 201-202.

¹¹⁹ Por. tamże X 37, SCh 57, 372, Kalinkowski s. 217.

¹²⁰ Por. tamże XI 18, SCh 57, 396, Kalinkowski s. 236.

¹²¹ Por. tamże XI 42-44, SCh 57, 406-407, Kalinkowski s. 241-242.

¹²² Por. tamże XII 30-31, SCh 57, 428, Kalinkowski s. 257.

¹²³ Por. tamże XII 35, SCh 57, 430, Kalinkowski s. 258.

¹²⁴ Por. tamże XII 53, SCh 57, 435, Kalinkowski s. 262-263.

¹²⁵ Por. tamże XII 77, SCh 57, 441, Kalinkowski s. 267.

cijańskiej jest więc ewidentna¹²⁶. Dalej autor przedstawia poglądy Sokratesa i Platona przeczące politeizmowi, którzy głoszą tylko pozornie wielobóstwo dla użytku tłumów. Kolejny raz Teodoret stosuje argumentację, że chrześcijańskie prawdy były nierzadko znane już w greckim świecie, jeżeli tylko sięgnąć do autentycznych poglądów Platona¹²⁷. Apologeta korzysta jeszcze z innego listu Platona w połączeniu z tekstem *Timaios*a. Platon potwierdził bowiem jak trudno przekonać tłumy o prawdzie stwórcy wszechświata. Zdaniem Teodoret-a Platon tylko formalnie przyjął wielobóstwo, ale postawa taka szkodzi – według apologety – samym Grekom¹²⁸. Następną analogię tworzy kolejne zestawienie podobieństwa zachodzącego między nauką Platona o Ojcu wszechmogącym z nauką ewangeliczną¹²⁹. Nieco dalej pojawia się odwołanie do platońskiego listu w tym samym kontekście, lecz nieco w innym sensie. Platon wydaje się nie mówić o jedynym Bogu z obawy przed czytelnikami, zaś Teodoretowi służy to krytyce wielobóstwa Greków, które wynika z ich ograniczonego poznania, a nie z pragnienia i poznania prawdy¹³⁰.

Przegląd cytatów z dzieł Platona użytych w apologii Teodoret-a z Cyru pozwala na wyciągnięcie kilku ogólnych wniosków. W przytłaczającej większości przypadków apologeta używa cytatów z dialogów platońskich, aby pokazać ścisłą analogię między nauką Platona, a wiarą chrześcijan. Analogie te w równym stopniu budowane są w oparciu o teksty konstruujące teorię idei, jak i te, w których Platon podejmuje zwłaszcza refleksję etyczną. Teodoret stosuje metodę analogii w odniesieniu do niemal wszystkich zagadnień poddawanych analizie. Wskazuje zarówno na etyczną, jak i ontologiczną prawdziwość oraz oczywistość prawd nauki apostoelskiej, które często mieszczą się w obrębie platonizmu. Jednocześnie autor wyklucza zarzuty o zabobonność i tajemne praktyki podejmowane rzekomo przez chrześcijan. Teodoret dobrze zna treść i sens myśli platońskiej w wykorzystywanym zakresie i pomyłki w cytatach należą do rzadkości. Obraz, jaki powstaje w wyniku zestawienia tych dwóch światów, wyraża zasadniczą jedność znaczącej części obu systemów i przekonuje pogan do przyjęcia chrześcijaństwa jako prawdy przerastającej słuszną po części refleksję Platona, który jednak nie poznał do końca głębi Boga i złożoności bytu¹³¹. System Platona stanowi niejako przygotowanie do przyjęcia Ewangelii. Zaangażowane w spekulacje i skierowane w stronę najwyższych sfer rzeczywistości elity późnego antyku mogą – wedle przekonania Teodoret-a – w pełni zrealizować swe pragnienie poznania prawdy dopiero w tej jedynej

¹²⁶ Por. tamże I 115, SCh 57, 133, Kalinkowski s. 41.

¹²⁷ Por. tamże II 40, SCh 57, 149, Kalinkowski s. 53.

¹²⁸ Por. tamże II 42, SCh 57, 150, Kalinkowski s. 53-54.

¹²⁹ Por. tamże II 71, SCh 57, 158, Kalinkowski s. 59.

¹³⁰ Por. tamże II 78, SCh 57, 159-160, Kalinkowski s. 60.

¹³¹ Zdaniem Caniveta można nawet powiedzieć, że istnieje: „le double aspect de l'oeuvre: aspect negatif et aspect positif”, por. *Introduction*, SCh 57, 48.

nauce, której fragmenty poznał już mistrz antycznej myśli za pośrednictwem Hebrajczyków i Egipcjan¹³². Niewiedza nawet w drobnej rzeczy prowadzić może często do poważnego upadku, czego przykładem jest sam Sokrates i jego wielki uczeń, założyciel istniejącej ciągle (w czasach, gdy powstawała apologia Teodoreta) Akademii. Właściwe rozróżnienie przyjmowanych poglądów jest więc w etyce nader konieczne. Podział dialogów na dwie grupy nie wykazał tendencji do odrębnego traktowania przez Teodoret dialogów formułujących teorię idei od tych, gdzie dominuje refleksja etyczna. Apologeta nie odnosił się do tego pierwszego aspektu nauki Platona. Łączność dwóch światów: greckiego i chrześcijańskiego, nazwanych niegdyś przez Tertuliana przenośnie Atenami i Jerozolimą, jest w refleksji Teodoreta z Cyru nader szeroka. Obydwa systemy opisanie świata często sięgają po te same treści i zawierają te same idee. Pozwala to autorowi apologii liczyć, że poganie zrozumieją, jeśli nie w całości, to chociaż częściowo, jaka jest istota i cel nauki chrześcijańskiej porzucając dawne stereotypy i fałszywe uprzedzenia. Nauka chrześcijańska, wyrażona w kanonach soborów powszechnych i tradycji apostoelskiej oczywiście daleko przerasta prawdy poznane przez Platona, które są nieosiągalne dla naturalnego rozumu, nawet gdy jest on oświecony okruciami prawdy objawionej przejętej od Żydów, za pośrednictwem Egipcjan. Teodoret zdaje sobie jednak z tego sprawę i zakłada, że Grecy dopiero wtedy będą mogli dotrzeć do pełni prawdy, gdy przyjmą Objawienie i wypełnią swe pragnienie słusznego życia, wstępując do Kościoła. W czasach Teodoreta znaczna część Greków już do tego Kościoła należała, a elita pogańska, stojąca poza Ewangelią była nieliczna, dlatego apologeta mógł być dobrej myśli, co do rozszerzenia się nauki chrześcijańskiej w świecie greckim. Nie bez powodu *Leczenie chorób hellenizmu* jest ostatnią wielką apologią chrześcijaństwa w epoce świata starożytnego, a platonizm, w swym pogańskim ujęciu w postaci neoplatońskiej, zmniejsza zasięg swego oddziaływania. Kilkadziesiąt lat po śmierci Teodoreta cesarz Justynian Wielki zaprzestał utrzymywania profesorów Akademii Platońskiej (527) i data ta ma symboliczne znaczenie w dziejach świata antycznego, który odchodził do przeszłości. Teodoret z Cyru nie traktował jednak pogan z wyniosłością nieuchronnego triumfatora, ale podjął z nimi rzeczową dyskusję dorównując poziomem argumentacji wielkim pisarzom starożytnej Grecji.

¹³² W wewnętrznej strukturze apologii, można zatem wyodrębnić, jak pisze Canivet, kilka warstw, por. tamże, Sch 57, 53-54: „Critique des philosophes (...) Verité chez les philosophes (...) Superiorité de la Revelation”.

THE THEODORET'S OF CYRUS APOLOGETICS
AND PLATO'S PHILOSOPHY

(Summary)

Theodoret of Cyrus in Syria (ca. 393 – ca. 466) was one of the most famous Church Fathers in the East of the 5th century. He was an author of the last great apology of christianianity of this time (*Gaecarum affectionum curatio*), written about 423. Using his classical education Theodoret shows numerous analogies between philosophy of Plato and the teaching of Christian Church, but in his opinion teachings of the Church are superior than Greek pagan philosophy. The present paper makes comparison of quotations from Plato's dialogues given by Theodoret in his work. The author tries to show what role for Theodoret's argumentation was played by Plato's ethical and methaphysical notions, especially the theory of ideas and the person of Socrates. The analysis also emphasizes elements of scriptorial tradition, because Theodoret knows most of the Plato's works by the mediation of Clemens of Alexandria.

The considerations allow us to say that ancient literature (even in philosophical sphere) was important for the Church writers not only by its rhetorical function, but also by the historical one to give a full and complete view of ancient culture as well as various myths and superstitions accepted by well educated pagan groups of the late Roman Empire. The discussed questions should be more particularly analysed using Greek-language editions and modern historical literature. The works of Theodoret can also answer other questions raised by historians.